

SELEFİYYE'NİN TE'VİL ANLAYIŞINA FARKLI BİR YAKLAŞIM

-İbn Akîl Örneği-

Enes YILMAZ*

Öz

Kelâm ilminde te'vil meselesi, ilk dönemlerden itibaren Müslümanların gündemini meşgul eden ve çokça tartışılan konular arasında olagelmıştır. Özellikle Allah Teâlâ'nın insanlara kendisini tanıtmak için zikrettiği ve zâhirî üzere alındığında O'nun eli, yüzü, gözü, inmesi, çıkması gibi yaratılmış varlıklara ait organlara, vasıflara benzeyen haberî sıfatların anlaşılması ve te'vil edilmesi hususunda mezhepler farklı tavırlar takınmıştır. Bir grup bu nasları literal anlamda alarak Allah'ı sonradan yaratılmış varlıklara benzetmiş O'nun da insanlarınkine benzer organlara ve vasıflara sahip olduğunu savunmuştur. Diğer bir grup ise teşbih ifade eden bu nasların Allah'ın şanına yakışır bir şekilde te'vil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kendilerine Selefiyye adı verilen kişiler ise haberî sıfatları teşbihe düşmeden aynı zamanda herhangi bir tefsir ve te'vil yapmadan naslarda geçtiği şekilde kabul etmeyi ve bu konuda tevakkuf edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Her ne kadar haberî sıfatlar söz konusu olduğunda bu grubun tevakkuf metodunu benimsediği ve adı geçen nasların te'viline tamamen karşı olduğu şeklinde genel bir kanaat olsa da bu makalede Selefiyye'nin tamamen te'vile karşı olup olmadığı, bu gruba mensup olduğu söylenen âlimlerin te'vil yapıp yapmadığı ve onların te'vil karşıtlığının asıl sebeplerinin neler olduğuna ilişkin bazı cevaplar aranmıştır. Öte yandan hicri V. asırla birlikte Selefiyye'ye mensup kabul edilen aynı zamanda kelâm yöntemini kısmen benimseyip haberî sıfatları te'vil eden ılımlı bir akım gelişmiştir. Selefi/Hanbeli bir âlim olan ve bu akıma mensup kabul edilen İbn Akîl de müteşâbih olan haberî sıfatların muhkemlere döndürülmek suretiyle anlaşılması gerektiğini savunmuş ve kendisi de bu sıfatları te'vil etmiştir. Ayrıca bu makalede hem Selefiyye'nin te'vile tamamen karşı olmadığı şeklindeki görüşümüze örnek olması açısından hem de te'vil ve diğer konulardaki düşünceleriyle kendisinden sonraki birçok kişiyi etkileyen İbn Akîl'in görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Te'vil, Haberî Sıfatlar, Selefiyye, İbn Akîl.

A Different Approach to the Salafiya Understanding of Ta'wîl

-The Case of Ibn Aqîl-

Abstract

* Araş. Gör, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-0133-3686, e-mail: enesyilmaz@istanbul.edu.tr

The issue of ta'wîl (allegory) is one of the most discussed topics keeping Kalâm scholars engaged with it from past to present. Especially when phrases in Qur'an that describe Allah were taken exoterically, scholars took different attitudes in understanding and interpretation of these khabarî attributes that resemble qualities of the creatures, such as His hand, face, eye and so on. By taking these verses literally, some groups claimed that Allah is like created beings and defended that He possessed organs and similar attributions of humans. Meanwhile, other groups argued that these anthropomorphic verses should be interpreted in accordance with the glory of Allah. On the other hand, Salafiya took the position that these khabarî attributes should be accepted as they are without making any further analogy, a stance of "no comment", i.e. *tawaqquf*. The common idea is that Salafî scholarship is against the interpretation of these issues following that tendency, however, this article will examine further whether this approach is true or not, examining some Salafî scholars and their approach to ta'wîl. Focusing on an eminent later Salafî scholar, Ibn 'Âqil, in the fifth century after hijra, this study analyses his approach to ta'wîl while revealing an influential moderate movement that adopted the Kalâm method in the interpretation of khabarî attributes.

Keywords: Kalâm, Ta'wîl, Khabarî attributes, Salafiyya, Ibn 'Âqil.

Makalenin Geliş Tarihi: 17.17.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 01.10.2020

Giriş

İnsanoğlu ilk dönemlerden itibaren yüce bir varlığa inanma ihtiyacı hissetmiştir. Sözü edilen ihtiyaç insanlarda ortak olsa da inanılan Tanrılar zaman, mekân, şartlara ve toplumdan topluma değişkenlik göstermiştir. Bazı toplumlar görüp dokunabildiği, hissedebildiği canlı varlıkları Tanrı kabul ederek onlara ibadet etmiş, kimileri de aşkın bir Tanrı inancına sahip olmuşlardır.

Allah Teâlâ da ilk insandan itibaren birçok kitap ve peygamber göndererek insanların inanması gereken gerçek Tanrının nasıl ve hangi vasıflara sahip olması gerektiğini onlara bildirmiştir. Her ne zaman insanlar Allah hakkında veya dini hususlarda batıl ve sapık akidelere yönelseler derhal bir peygamber gönderilerek onların bu yanlış inançları düzeltilmeye çalışılmıştır.

Bu açıdan Kur'an'ın üzerinde en çok durduğu konulardan birini tevhid meselesi oluşturmaktadır. Kur'an'ın ilk muhatapları olan insanlar her ne kadar Allah'ın varlığına inansalar da¹ Allah Teâlâ'nın sahip olduğu birtakım vasıfları putlara vermişler ve O'nun birliği hususunda batıl inançlara sahip olmuşlardır. Allah Teâlâ peygamber göndererek hitapta bulunduğu insanlara

1 Müşrik Arapların Allah'ın varlığına inandıklarına dair âyetler için bakınız: Yunus 10/31, el-Ankebût 29/61, Lokmân 31/25, ez-Zuhruf 43/9, ez-Zuhruf 43/87.

inanılan ve ibadet edilen putların gerçek anlamda Tanrı vasfına sahip olamayacaklarını, ibadet edilmeye layık olmadıklarını, gerçek anlamda Tanrı olabilmek için sahip olunması gereken vasıfların neler olduğunu ve inanılmaya, ibadet edilmeye layık olanın kendisi olduğunu onlara bildirmiştir.

Kur'an, Allah'a ait olan birtakım sıfatları putlara vermek suretiyle onlara inanan ve ibadet eden topluma bu sıfatların gerçek sahibi, inanılmaya ve ibadet edilmeye en layık olan Allah Teâlâ'yı tanıtırken o toplumun anlayabileceği tarzda hitapta bulunmuş, teşbih, mecaz gibi dil unsurlarından yararlanmış ve somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene doğru bir yöntem izlemiştir. Bu yapılırken zâhiri üzere alındığında İslâm'ın tenzih anlayışına aykırı görülen birtakım sıfatlar doğrudan Allah Teâlâ için kullanılmıştır. Mesela el, yüz, göz, ayak gibi insanlarda bulunan organlar ile yine gitmek, gelmek, inmek gibi mahlûkatın fiillerine benzer birtakım vasıflar Allah Teâlâ'yı tanıtmak için naslarda yer almıştır. Naslarda yer alan bu ifadelerin doğru anlaşılabilmesi için Kur'an-ı Kerîm'de ispat-tenzih dengesine son derece önem verilmiş, Allah Teâlâ'yı tanıtırken mahlûkatın özelliklerini çağrıştıran ifadelerin yanında O'nun sonradan yaratılmışların özelliklerine benzerliği de nefyedilmiştir.²

Allah Teâlâ'nın insanlara kendisini tanıtmak için zikretmiş olduğu ve haberî sıfatlar adı verilen bu vasıfların nasıl anlaşılması gerektiği hususunda ihtilaf meydana gelmiş ve üç görüş ortaya çıkmıştır. Müşebbihe, Mücessime ve Haşviyye gibi gruplar, naslarda yer alan bu ifadeleri zâhirî üzere alarak Allah Teâlâ'nın da bizim gibi eli, ayağı, yüzü, gözü olduğu veya insanların gidip gelmesine benzer şekilde O'nun da gidip geldiğini iddia etmişlerdir. Bu görüşün tam karşısında bulunan Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye mezhebine mensup olanlar ise tenzih anlayışından hareketle Allah Teâlâ'nın hiçbir şekilde mahlûkata benzemeyeceğini, naslarda yer alan bu ifadelerin sonradan yaratılmışlığa delâlet ettiğini iddia ederek Kur'an-ı Kerîm'de ve hadislerde yer alan bu sıfatların aklın ışığında te'vil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Başka bir grup ise naslarda yer alan bu ifadeleri teşbihe düşmeden aynı zamanda herhangi bir te'vil de yapmadan olduğu gibi kabul etmek ve bu konuda tevakkuf edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Haberî sıfatların nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili zikredilen üçüncü tavırın Selefiyye tarafından benimsendiği söylenmektedir. Onların te'vile karşı oldukları ve bu nasları olduğu gibi kabul ettikleri ifade edilmektedir.³ Hatta

2 Bu hususta Şûrâ sûresinin 11. âyeti örnek olarak verilebilir. Nitekim âyette hem Allah Teâlâ'nın işiten ve gören olduğu hem de O'nun hiçbir şeye benzemediği ifade edilmektedir.

3 Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş* (Ankara, Damla Yayınevi: 2014), 115.; Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Tevhid* (İstanbul, Rağbet Yayınları: 2016), 135.; İrfan Abdulhamid, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları* (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 2020), 208.

bu gruba mensup kabul edilen âlimler tarafından Selefiyye'nin tevakkuf konusunda icma ettikleri belirtilmektedir.⁴ Selefiyye'nin haberî sıfatlara karşı tutumu olarak zikredilen bu durumun tetkik edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu gruba mensup olduğu söylenen âlimlerin de zaman zaman te'vil yaptıkları görülmektedir.

Özellikle hicri V. asırla birlikte Selefiyye içerisinde kelâm yöntemini kısmen benimseyip haberî sıfatları te'vil eden ılımlı bir akım bulunmaktadır. Kadî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) ile başlatılan ve İbnü'l-ferî ile (ö. 597/1201) daha da belirgin hale gelen bu akıma mensup kabul edilen İbn Akîl (ö. 513/1119) de zâhirî üzere alındığında teşbihe götürecekt ifadelerin aklın ışığında te'vil edilmesi gerektiğini savunmakta ve kendisi de eserlerinde zaman zaman bu sıfatları te'vil etmektedir. Makalede meselenin bu yönüne odaklanarak selef metodunun tam olarak nasıl anlaşılması gerektiği konusu mercek altına alınacaktır.

Selefiyye'nin haberî sıfatlara yaklaşımını inceleyeceğimiz makalemizde bu gruba mensup kabul edilen bütün âlimlerin görüşlerinin incelenmesi makalenin sınırlarını aşacağından sadece Selefiyye'nin öncüsü sayılan isimlerin haberî sıfatlarla ilgili yapmış oldukları te'vil örnekleri ele alınacaktır. Özellikle Selefiyye'nin te'vile tamamen karşı olmadığı şeklindeki düşüncemize delil teşkil edecek olan, İbn Akîl'in haberî sıfatlarla ilgili görüşlerine yer verilecektir.

1. Selefiyye'nin Haberî Sıfatlara Karşı Tutumu

Haberî sıfatların te'vili meselesi söz konusu olduğunda Ehl-i sünnet'in iki yol izlediği söylenmektedir. Bunlardan birincisi müteahhir Eş'arî ve Mâtürîdîlerin benimsemiş oldukları te'vil yolu, ikincisi ise Selefiyye'nin takip etmiş olduğu tefvîz yoludur.

Sözlükte "kişinin kendisine ait tasarruf ve idare hakkını başkasına vermesi"⁵ anlamına gelen tefvîz kelimesi İslâmî ilim dalları arasında farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Fıkıhta sözlük anlamına uygun olarak "kişinin daha çok nikâh ve talâkla ilgili hususlarda kendine ait hukukî bir yetkiyi başkasının kullanmasına izin vermesi"⁶ şeklinde bir mâna ifade eden bu kavram kelâm literatüründe ise insanların iradeli olarak yaptıkları fillerin meydana gelmesinin

4 Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (y.y.: Dar-u Hicr, 1409), 209.

5 Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1957), 648.; Ebü'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensari er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sadr, 2010) 7/ 210.

6 Abdussamet Bakkaloğlu, "Tefvîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Nisan 2020).

Allah tarafından tamamen onlara havale edildiği şeklindeki anlayışa “tefviz”, bu görüşte olanlara da “müfevvida” denilmektedir. Tefvîz kelimesi ayrıca bazı aşırı Şîî fırkaları tarafından savunulan âlemin yaratılışı ve idaresinin, âhirette insanlara mükâfat ve ceza uygulanması işinin Hz. Peygamber, Hz. Ali ve imamlara havale edildiği şeklindeki düşünceye isim olarak da verilmektedir.⁷

Tefvîz kelimesi haberî sıfatlar söz konusu olduğunda ise Selef âlimlerinin müteşâbih nasların mahiyet ve keyfiyeti hakkında yorum yapmadan meselenin iç yüzünü Allah'a havale (tefvîz) etmelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Nitekim onların naslarda yer alan ve zâhirî üzere alındığında Allah'ın sonradan yaratılmışların sıfatlarına ve vasıflarına benzeyen ifadelerin hakiki mânada Allah için söz konusu olmayacağını benimsedikleri ve bu sıfatlara mecazi anlamlar da vermek istemedikleri; herhangi bir yorum/te'vil yapmadan meselenin iç yüzünü Allah'a tefvîz (havale) ettikleri belirtilmektedir.⁸

Selefiyye âlimlerinin tefvîz görüşünü savundukları ifade edilse de bu gruba kimlerin dahil olduğu hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Selefiyye'nin sahâbe ve tâbiûnu içine aldığı husunda ittifak bulunmakla birlikte bunların dışındakilerin Selef kapsamına girip girmediği hususu kişiden kişiye değişmektedir.⁹ Hatta bazı müellifler tarafından Selefiyye'nin özel bir grup veya mezhep olmadığı sadece nassların yorumlanması ve şer'î hükümlerin çıkarılması sırasında gözetilmesi gereken bir yaklaşım tarzı olduğu da ifade edilmektedir.¹⁰ Makalemizde ise Selefiyye'ye mensup kişiler derken daha çok -ileride isimleri sayılacağı ve görüşlerine de yer verileceği üzere- Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi isimler kastedilecektir.¹¹

Kaynaklarda Selefiyye âlimlerinin müteşâbih âyet ve hadisleri zâhiri üzere kabul ederek, tenzih inancını muhafaza ettikleri; teşbihi,¹² tahrifi,¹³ tem-

7 Mustafa Öz, “Müfevvida”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Nisan 2020); Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İsam Yayınları, 2013), 308.

8 Osman Oral, “Kelâmi Düşünce de Haberî Sıfat Problemi”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/14 (2017), 208.

9 Yuşa Yaşar, “Selefiyye”, *Kelâm Tarihi*, ed: Ramazan Yıldırım, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 197.

10 Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *es-Selefiyye Merheletün Zemeniyyetün Mübareketün La Mezhebün İslamiyyun*, (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1998), s. 221.;

11 Nitekim akaid konularında Hz. Peygamber ve ashabının yolunu izleyen tâbiîn mezhep imamları, fukaha ve muhaddilerin Selefiyye'den olduğu belirtilmektedir. Yaşar, “Selefiyye”, 199.

12 Teşbih: Zat ve sıfatlar açısından Allah ile yaratılmışlar arasında benzerlik kurma anlamında bir terim.

13 Tahrif: Bu terim daha çok önceki kutsal kitapların metninin veya anlamının bozulması karşılığında kullanılmakla birlikte burada Kur'an âyetlerinin anlamını bozma olarak kullanılmaktadır.

sili,¹⁴ ta'tili,¹⁵ te'vili,¹⁶ ve tefsiri¹⁷ ve reddedip âyet ve hadislerin mânalarını Allah'a havale ettikleri belirtilmektedir. Selef anlayışına sahip kişilerin, haberî sıfatlar konusunda varid olan âyet ve hadislere bir şey ilave etmeden onları ispat etmenin ve onlara iman etmenin gerektiğini savundukları ifade edilmektedir.¹⁸

Tefvîz görüşünde olduğu söylenen Selef âlimleri arasında Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), Evzâ'î (ö. 157/774), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Süfyân b. 'Uyeyne (ö. 198/814), İmam Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) v.b. gibi isimler sayılmıştır.¹⁹ Hatta fıkhi konularda akılcılığıyla bilinen Ebû Hanîfe'nin haberî sıfatlar söz konusu olduğunda tefvîz yolunu benimsediği ifade edilmiştir.²⁰ Mesela o, haberî sıfatlardan "yed" sıfatı hakkında şunları söylemektedir: "Elden maksat Allah'ın kudreti veya nimetidir denilemez. Çünkü bu tür te'villerde Allah'ın sıfatlarını iptal vardır. Bu ise Kaderiyye ve Mu'tezile'nin görüşüdür. Fakat Allah'ın eli keyfiyetsiz olarak sıfatıdır"²¹ diyerek "yed" in te'vil edilmesine karşı çıktığı ve bu konuda tefvîz yolunu benimsediği söylenmiştir.

14 Temsil: Benzetmek, benzeri ve dengi olduğunu söylemek anlamına gelmektedir. Her ne kadar teşbihle aralarında farklılık bulunsa da burada teşbihe benzer bir mânâda yani Allah'ı yaratıkla benzetme anlamında kullanılmaktadır.

15 Ta'til: Allah'ın zatını sıfatlarından soyutlama anlamındadır.

16 Te'vil: naslarda yer alan bir lafzı delile dayanarak aslî mânasından alıp taşıdığı muhtemel mânalardan birine hamletmek anlamındadır.

17 Tefsir: Bu kavram Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini açıklamayı ve yorumlamayı ifade etmek için kullanılmakla birlikte burada te'vile benzer bir anlamda kullanılmaktadır.

18 Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, Esâsü't-takdîs, thk. Ahmed Hicazi es-Sekâ (Kahire: Mektebetü'l Külliyyati'l-Ezheriyye, 1986), 236.; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Makdisî, *Zemmü't-te'vil*, thk. Muhammed b. Hamid b. Abdulvehhab (İskenderiyye: Dâru'l-Basire, t.y.), 12.; Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. El-Hadır b. Muhammed el-Harrani, *Mecmuû Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mücme' el-Melik Fehd Li-Taba'ati'l-Mushafi's-Şerif, 1995), 5/50,101, 4/355,515.; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-buharî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah İbn Baz (Kahire: Dâru'l- Kutubi's-Selefiyye, t.y.), 13/ 407.; İmam Zeynuddin Mer'i b. Yusuf el-Hanbeli el-Makdisî, *Ekâvîlu's-Sikât fi Te'vili'l-Esmai ve's-Sıfati ve'l-Ayati'l-Muhkemâti ve'l-Müteşâbihat*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985), 60.; Ahmed b. Abdurrahman b. Osman el-Kadi, *Mezhebu Ehli't-Tefviz fi Nususi's-Sıfat*, (Riyad: Dâru'l-Asîma, 2003), 24.; Bu konudaki daha geniş bilgi için bakınız: Osman Bodur, *Müteşâbih Hadislerin Yorumu*, (İstanbul: Rağbet Yayıncılık, 2016), 113-114.

19 Tefvîz görüşünü savunan isimler sadece bunlarla sınırlı kalmamakta hem bu mezhebe hem de başka mezhep taraftarlarınca bu görüş savunulmaktadır. Ayrıca bknz: Yaşar, "Selefiyye", 199.; Enes Yılmaz, *Selefiyye'nin Te'vil Anlayışı İbn Akîl Örneği*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 64-68.

20 Fatih Tok, "Ebu Hanîfe'nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2012), 100.

21 Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *el-Alim ve'l-Müteallim*, thk. Muhammed Zahid el-Kevseri (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2001), 63.

Selef âlimlerinin tefvîz görüşünde olduğuna dair zikredilen ve Selefiyye'nin te'vile karşı olduğu söylenirken dayanılan, temel ilke haline gelmiş en önemli delillerden biri de İmam Mâlik'in istivâ hakkında soru soran birine "İstivâ ma'lûm, keyfiyeti meçhul, ona iman etmek vacip, bu konuda soru sormak bid'attir."²² şeklinde verdiği cevap kabul edilmektedir. Aynı şekilde İmam Mâlik'in "Sahâbe ve tâbiîn diğer konularda konuşmalarına rağmen, müteşâbih naslarla ilgili konuşmamışlardır. O halde bu naslar hakkında konuşmak batıldır"²³ diyerek müteşâbih naslar hakkında konuşmanın caiz olmadığını ve bu konuda tevakkuf edilmesi gerektiğini savunduğu belirtilmektedir. Yine kendisine sıfat ve rü'yeti içeren naslar hakkında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği sorulduğunda "bu nasları keyfiyet beyan etmeksizin olduğu gibi kabul edin"²⁴ şeklinde cevap verdiği rivayet edilmektedir. İmam Mâlik'in bu ifadelerinden hareketle Selefiyye'nin haberî sıfatlar hususunda tefvîz görüşünde oldukları ve bu sıfatların te'viline karşı oldukları belirtilmektedir. Ayrıca Selefiyye'nin önderlerinden kabul edilen Ahmed b. Hanbel, haberî sıfatlardan sayılan yed, vech, nefis, gazap ve rızanın Allah'ın zatına mahsus sıfatlar olduğunu ve bunlara mecazi anlamlar vermenin doğru olmayacağını, çünkü bunların insanlar tarafından anlaşılabilir ma'kul te'villerinin bulunmadığını savunduğu ifade edilmektedir.²⁵

Selefiyye'ye mensup âlimlerin yukarıdaki ifadelerinden hareketle birçok müellif tarafından bu gruba mensup âlimlerin hepsinin âyet ve hadislerde yer alan müteşâbih ifadelerin zâhiri üzere alınmasını, teşbihe düşmeden aynı zamanda herhangi bir tefsir ve te'vil de yapmadan naslarda yer aldığı şekliyle olduğu gibi iman edilmesi, bunların mahiyet ve keyfiyetlerini Allah'a havale (tefvîz) etmek gerektiğini savundukları ifade edilmiştir. Ayrıca Selefiyye'nin haberî sıfatlar konusunda tefvîz görüşünde olduğunu ifade eden müellifler tarafından onların bu hususta icma ettikleri ve farklı görüşe sahip kimselerin bulunmadığı da söylenmiştir. Mesela bu grubun önderlerinden sayılan Ahmed b. Hanbel "Ehlü's-Sünne ve'l-Cemâa'dan olan bir mü'minin özelliği, cennetliklerin rablerini göreceklerini ifade eden hadislerde olduğu

22 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sifât*, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Haşidi (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993), 2/ 305.; İbn Kudâme, *Zemmü't-Te'vil*, thk. Muhammed b. Hamid b. Abdulvehhab, 15. Son dönem âlimlerinden olan Nasr Hamid Ebu Zeyd İmam Mâlik'e atfedilen bu sözün birçok açıdan çelişki barındırdığını ifade etmektedir. Nasr Hâmîd Ebu Zeyd, "Tarihte ve Günümüzde Kur'an Te'vili Sorunsalı", çev. Ömer Özsoy, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 9/1-2-3-4 (1996), 28.

23 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmi, 1983), 1/ 217.

24 el-Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb Arnavut, 1/ 171.; İbn Kudâme, *Zemmü't-Te'vil*, thk. Muhammed b. Hamid b. Abdulvehhab, 26.

25 Yusuf Şevki Yavuz, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Nisan 2020).; Ferhat Koca, *İslâm Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüz Motivasyonları*, (Ankara: Ankara Okulu, 2016), 27.

gibi bilmediği hususları Allah'a havale (tefvîz) etmek, onları tasdik etmek ve benzetme yapmamaktır. Bütün beldelerdeki ulemânın üzerinde birleştiği görüş budur."²⁶ diyerek Selefiyye'nin haberî sıfatların tefvîz edilmesi gerektiği hususunda icmâ ettiğini belirtmiştir.

Selef âlimleri Allah'ın Kur'an'da zatına nispet ettiği sıfatları olduğu gibi kabul etmek gerektiğini, bu sıfatlar hakkında yapılacak herhangi bir te'vilin kişiyi ta'tile sevk edeceğini belirtmişlerdir. Ayrıca onlar Kur'an-ı Kerîm'de te'vil yapmanın yasaklandığını, Hz. Peygamber'in Âl-i İmrân sûresi 7. âyeti okuyup ardından "Müteşâbihata tabi olanları gördüğünüz zaman işte onlar Allah'ın 'kalplerinde eğrilik olanlar' diye vasıflandırdığı kimselerdir onlardan sakının"²⁷ diyerek insanları müteşâbihata tabi olanlardan sakındırdığını belirterek te'vile karşı çıkmışlardır. Yine Hz. Ömer'in Abdullah b. Subayğ isimli bir kişiyi müteşâbih naslar hakkında soru sorduğu için dövüp sonra da sürgün ettiğini aynı şekilde Hz. Ali'nin de müteşâbihlerle ilgili soru soran birine "Eğer mü'minlerin emiri olsaydım senin boynunu vurdururdum" demesi²⁸ ayrıca te'vilin zan ifade etmesi, Allah'ın sıfatları hususunda ise zanna dayanarak hüküm vermenin caiz olmadığını²⁹ savunarak haberî sıfatların te'vil edilmesine karşı çıkmışlardır.

Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere Selef âlimlerinin âyet ve hadislerde yer alan müteşâbih ifadeleri zahirleri üzere kabul etmekle birlikte mânalarını Allah'a havale (tefvîz) ettikleri, teşbihe düşmeden aynı zamanda tefsir ve te'vil de yapmadan bu nasları olduğu şekliyle kabul etmenin gerektiğini savundukları ifade edilmektedir. Fakat Selefiyye'ye atfedilen bu görüşler kabul edildiği takdirde birtakım sorular gündeme gelmektedir. Gerçekten Selef âlimleri haberî sıfatlarla veya daha genel manâsıyla müteşâbihlerle ilgili yapılan te'villere tamamen karşı olup bu nasları te'vil/yorum yapmadan olduğu gibi kabul etmişlerdir midir? Yoksa onların te'vil karşıtlığı mutlak anlamda bir karşıtlık değil de sadece belli mezheplere karşı bir tavır olup kendileri de zaman zaman haberî sıfatları te'vile tabi tutmuşlar mıdır? Selefiyye'nin te'vil karşıtlığının asıl sebepleri nelerdir? Bu gibi soruların cevaplanması Selefin te'vil anlayışının doğru bir şekilde ortaya konması açısından önem arz etmektedir.

26 İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 209.

27 Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cufi el-Buharî, *el-Cami'u's-Sahîh*, thk. Heyet (Dimeşk: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2015), "Tefsir", 3/1.

28 Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gaz-zâlî et-Tûsî, *İlcâmü'l-'avâm 'an 'ilmi'l-kelem*, (İstanbul: Sıraç Yayınevi, 2017), 88.

29 Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ne'n-Nihal*, thk. Ahmed Fehmi Muhammed (Beyrut: Dâr-u Kutubi'l-İlmiyye, 2013), 93.

1.1. Selefiyye'ye Mensup Âlimlerin Te'viline Dair Bazı Örnekler

Daha önce ifade edildiği üzere birçok müellif tarafından Selefiyye'nin haberî sıfatları zahiri üzere kabul ederek naslarda yer alan bu ifadelerin keyfiyet ve mahiyeti hakkında yorum yapmadıkları ve meselenin iç yüzünü Allah'a havale (tefvîz) ettikleri, bu sıfatlar hakkında yapılacak te'vil ve tefsir gibi faaliyetlere tamamen karşı oldukları ifade edilmektedir. Hatta Selefiyye'nin bu konuda ittifak ettikleri ve farklı görüşe sahip kimselerin bulunmadığı da iddia edilmektedir. Fakat bizzat bu gruba mensup kabul edilen kişilerin eserleri, görüşleri ve diğer kaynaklar dikkatli bir şekilde incelendiğinde ileri sürülen bu görüşün doğru olmadığı görülmektedir.

Öncelikle ifade etmek gerekirse Selefiyye'nin haberî sıfatlarla ilgili mesele "Allah'ın eli vardır. Fakat bu bizim elimiz gibi değil, bu O'nun keyfiyetsiz sıfatıdır."³⁰ şeklindeki sözlerinden ve düşüncelerinden hareketle bile onların te'vile karşı olmadıklarını söylemek mümkündür. Çünkü bu ifadelerden onların haberî sıfatları zâhirî/hakiki mânaları üzere almadıkları ifade edilebilir.³¹ Buradan hareketle de onların müteşâbih ifadeleri tafsilî olarak yapmasalar bile icmâlî te'vil yaptıkları söylenebilir.³² Bu kanaati destekleyecek tarzda Razî şu ifadelerle yer vermektedir: "Rahman arşa istivâ etti"³³ âyetiyle ilgili "Eğer bir kimse Allah Teâlâ'nın mekân ve cihetten münezzehe olduğuna kesin olarak hükmediyorsa aynı şekilde O'nun bu âyetteki istivâdan muradının oturmak olmadığına da hükmetmiş olur. İşte bu da bir te'vildir."³⁴ diyerek Selefiyye'nin haberî sıfatları zâhiri üzere kabul etmemelerinin de bir nevi te'vil olduğunu belirtmektedir.

Selefiyye'nin haberî sıfatları te'vil ameliyesinin sadece icmâlî te'ville sınırlı kalmadığını aynı şekilde bu gruba mensup kabul edilen kişiler tarafından tafsilî olarak te'vil yapıldığını da görmekteyiz. Özellikle te'vil karşıtlığıyla bilinen ve Selefiyye'nin sembol ismi olan Ahmed b. Hanbel bazı haberî sıfatları tafsilî olarak te'vil etmektedir. Mesela Allah'ın peygamberlerle ve müminlerle birlikte olduğunu bildiren âyetlerdeki "maiyyet" kavramını mecazi mânada alarak birçok âyeti te'vil etmektedir. Örnek vermek gerekirse "وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ" "Allah sabredenlerle beraberdir"³⁵ âyetini "düşmanlarına karşı

30 Daha önce geçtiği üzere Ebu Hanife'nin yed sıfatı ile ilgili açıklamalarına bakılabilir.

31 Selefin haberî sıfatları mecazın karşıtı olan hakikat anlamında kabul etmediklerine dair bakınız: Sabri Erdem, "Haberî Sıfatlar ve Anlambilim", *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/15 (2003), 112.

32 Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 118.; Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 261.; Mevlüt Özler, "İlâhî İsim ve Sıfatlar", *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Grafiker Yayınları 2015), 258.; Ömer Aydın, "Haberî Sıfatları Anlama Yolları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999), 136.

33 Tâhâ 20/4

34 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Lütfullah Cebeci vd., (Ankara: Akçağ Yayınları, 1989), 15/ 425.

35 el-Bakara 2/249

yardım etme hususunda”; *إِنِّي مَعَكُمْ* “Ben ikinizle beraberim”³⁶ âyetinde geçen birlikteliği “ikinizi kollayıp savunmak konusunda” şeklinde; *وَهُوَ مَعَهُمْ* “Onlarla beraberdir”³⁷ âyetindeki birlikteliği ise “onlar hakkındaki bilgiyle beraberdir” şeklinde te’vil etmektedir.³⁸ Aynı şekilde “Melekler saf saf dizilmiş beklerken Rabbin geldiği vakit” âyetini ise “Rabbinin emri geldiği vakit” diyerek Allah’ın gelmesini O’nun emrinin gelmesi olarak te’vil yapmaktadır.³⁹

Ayrıca Ahmed b. Hanbel Allah’ın yedi kat ötede olduğunu bildiren âyetlerle O’nun insana şah damarından daha yakın olduğunu bildiren âyetlerin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda şunları söylemektedir: “O, her şeyi bilir, hiçbir şey O’ndan gizli kalmaz. O yedinci kat gökyüzünden ötede, Arş üzerinde ve nur, ateş ve karanlıktan ibaret perdelerle perdelenmesine rağmen her şeyi tamamen bilir. Eğer bir bid’atçı ve muhalif “Biz ona şah damarından daha yakınız”⁴⁰, “...nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir”⁴¹ gibi Kur’an’da buna benzer müteşâbihleri delil olarak ileri sürerse ona şöyle de: “Bu ayetlerle sadece bilgi kastedilmiştir.”⁴² diyerek âyette geçen Allah’ın insanlarla birlikte olmasını “bilgi bakımından beraber” şeklinde te’vil etmektedir.⁴³

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere Selefiyye âlimlerinin öncü isimlerinden sayılan ve daha çok te’vil karşıtlığıyla bilinen Ahmed b. Hanbel’in de bazı sıfatlar te’vil taraftarı ettiği görülmektedir. Selefiyye’ye mensup kabul edilen âlimler tarafından müteşâbih ifadelerin tafsilî olarak te’vili sadece onunla sınırlı kalmamakta aynı şekilde birçok kişi tarafından da tafsilî olarak te’vili yapılmaktadır. Mesela tefvîz görüşü anlatılırken bahsettiğimiz üzere daha çok haberî sıfatlardan istivâ hakkında yaptığı açıklamayla bilinen İmam Mâlik’in de bazen tafsilî olarak te’vil yaptığı görülmektedir. Mesela *اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* “Allah göklerin ve yerin nurudur.”⁴⁴ âyetinde geçen Allah’ın nurunu, hidayeti şeklinde te’vil etmekte⁴⁵ ve “Allah dünya se-

36 Tâhâ 20/46

37 en-Nisâ 4/108

38 Yapılan diğer te’vil örnekleri için bakınız: Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfehânî, *er-Red ale’l-Cehmiyye*, (Medine: Mektebet’ul-Ğuraba el-Eseriyye, 1994), 158.

39 Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâ’ ve’n-nihal*, (Kahire: Mektebetü’l-Hanici, t.y.) 2/ 132.

40 Kâf 50/16

41 el-Hadîd 57/4

42 Ebü’l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî, *Tabakâtü’l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hamid el-Faki (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, t.y.), 1/ 28-29.

43 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *er-Red ale’l Cehmiyye ve’z-Zenâdika*, thk. Sabri b. Selâme Şahin (Riyad: Dârus’-Sebât, 2003), 70-71.

44 en-Nûr 24/35

45 Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (y.y., Dâru’l-Hicr, t.y.) 17/ 296.; Ebü’l-Fida’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Ku-

masına iner” şeklindeki hadiste geçen Allah'ın inmesini “O'nun emrinin inmesi” şeklinde te'vil ettiği rivayet edilmektedir.⁴⁶

Yine Selefiyye içerisinde tefvîz görüşünde olduğu söylenen Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) de bazı âyetleri tafsilî olarak te'vil ettiği görülmektedir. Nitekim ona *وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ* “Nerede olsanız O sizinle beraberdir”⁴⁷ âyetinin mânası hakkında sorulmuş, Süfyân da “Allah, ilmi ile sizinle beraberdir” şeklinde yorumlayarak buradaki birlikteliği Allah'ın “ilmi ile beraber olması” şeklinde açıklamıştır.⁴⁸ Kasas sûresinde geçen *كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ* “Onun vechi dışında her şey helak olacaktır”⁴⁹ “vech” kelimesini ise “Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan ameller” şeklinde te'vil etmiştir.⁵⁰ Aynı şekilde haberî sıfatlardan olan ve *تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا* “Gözetimimiz altında yüzüyordu”⁵¹ âyetinde geçen “ayn” kelimesini ise “emir” olarak te'vil yapmıştır.⁵² Tefvîz görüşünde olduğu söylenen Şâfiî (ö. 204) ise *وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوْا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ* âyetinde geçen “vechullah”dan maksadın “Allah'ın sizi yönelttiği yön” yani kible mânasına geldiğini söyleyerek âyette geçen vechi kible olarak te'vil etmiştir.⁵³

Yukarıda belirtildiği üzere İmam Şâfiî bazı âyetleri te'vil etmekle kalmamış aynı zamanda Allah'ın kitabında veya Peygamberinin lisanıyla açıkça bildirilen konularda ihtilaf etmenin caiz olmadığını, ancak nassın kastının tam olarak anlaşılabilmesi ve anlamın kapalı olması durumunda te'vilin yapılabileceğini belirtmiştir.⁵⁴ Şâfiî'nin müteşâbih ifadelerin te'vilini bazı şartlara bağlaması, bu şartlar gerçekleştiğinde te'vili caiz görmesi, yine lafzın anlamının kapalı olması durumunda te'vil yapılabileceğini söylemesinden hareketle hem onun hem de Selefiyye'nin te'vile tamamen karşı olmadığını ve yukarıda örnekleriyle de belirttiğimiz üzere onların da kısmen dahi olsa âyet ve hadisleri tafsilî olarak te'vil ettiklerini söyleyebiliriz.

reysî el-Busrâvî ed-Dımeşkî eş-Şafiî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selame (Riyad: Dâr-u Tibe, 1999), 6/ 57.

46 Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Heyet (Mağrib: Vuzarat Umumu'l-Evkaf ve Şuunu'l-İslamiyye, 1307), 7/ 143.

47 el-Hadîd 57/4

48 Buhârî, *Halku ef'âli'l-'ibâd*, thk. Abdurrahman Umeyre (Riyad: Dâru'l-Me'arif es-Suudiyye, t.y.), 30.

49 Kasas 28/88

50 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah İbn Baz, 13/ 389.

51 el-Kamer 54/14

52 Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 22/ 126.

53 el-Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sifât*, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Haşidi, 2/ 107.

54 Ahmet Erkol, “Nassın Anlaşılmasında Te'vil ve Müteşâbih Sorunu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2006), 204.

Selefiyye'ye mensup kabul edilen âlimlerin haberî sıfatlarla ilgili verdiğimiz görüşlerinden ve açıklamalarından da anlaşılacağı üzere⁵⁵ günümüze kadar birçok müellif tarafından söylenen ve hakkında genel kabul oluşmuş diyebileceğimiz "Selefiyye, haberî sıfatların te'viline tamamen karşıdır" şeklindeki yaygın kanaat doğruyu pek yansıtmamaktadır. Nitekim verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi onlar da zaman zaman karşı çıktıkları Cehmiyye-Mu'tezile mezhebine mensup kişilerin yaptıkları gibi haberî sıfatların tamamını olmasa da bazılarını tafsilâ olarak te'vil etmektedirler.

Sözü edilen duruma rağmen kaynaklarda Selefiyye'nin haberî sıfatların te'vil edilmesine tamamen karşı olduğu ileri sürülmektedir. Birçok müellif tarafından ifade edilen ve genel kabul gören Selefiyye'nin te'vile karşı olduğu ifadesi nasıl anlaşılmalıdır? Selefiyye'nin te'vil'e karşı olması mutlak anlamda bir karşıtlık mı yoksa sadece belli mezhep mensuplarının yaptıkları te'villerle mi ilişkilidir? Bu gibi soruların cevaplanması Selefiyye'nin te'vile ilişkin tutumunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Selefiyye'nin te'vil karşıtlığının mutlak anlamda bir karşıtlık mı yoksa belli mezhep mensuplarının yaptıkları te'vile mi karşı oldukları şeklindeki sorunun cevabını bizzat yine Selef âlimlerden kabul edilen kişilerin eserlerine ve ifadelerine bakarak görebilmek mümkündür. Nitekim Beyhakî (ö. 458/1066)⁵⁶ ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328)⁵⁷ Ahmed b. Hanbel'in te'vil karşıtlığının mutlak anlamda bir karşıtlık olmadığını sadece Cehmiyye ve Mu'tezile mezhebine ait te'villere karşı çıktığını ifade etmektedirler.⁵⁸ Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in Cehmiyye'ye reddiye olarak yazdığı kitaptan hareketle de onun te'vil karşıtlığının mutlak olmadığını ifade edebiliriz. Çünkü o, yazmış olduğu *er-Red ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye* adlı eserinde Cehmiyye'nin yapmış olduğu te'villere karşı çıkmakta fakat aynı eserde kendisi te'vil yapmaktadır. Bu da onun te'vil karşıtlığının mutlak olmadığını ve Cehmiyye mezhebine muhalefetten kaynaklandığını göstermektedir.

Selefiyye'nin te'vile mutlak anlamda karşı olmadığı, onların te'vil antipatisinin Cehmiyye ve Mu'tezile mezheplerine muhalefetten kaynaklandığını destekleyecek ifadelerle Selefiliği sistematik hale getirmesiyle bilinen İbn Teymiyye'nin açıklamalarında da görmek mümkündür. Nitekim o, Selefin ve kendisinin haberî sıfatlarla ilgili izah ve yorumlarını mutlak sahih tefsir olarak görmekle birlikte özellikle Cehmiyye-Mu'tezile gibi mezheplerin bu sıfatlar hakkındaki yorumlarını ise te'vil olarak değerlendirmekte ve bu mezhep

55 Bu konudaki diğer örnekler için bakınız: Yılmaz, *Selefiyye'nin Te'vil Anlayışı İbn Akîl Örneği*, 70-76.

56 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Haşidi, 1/ 573.

57 İbn Teymiyye, *Mecmuû Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, 13/ 295.

58 Mustafa Öztürk, "Selefilik ve Te'vil Üzerine", *Marife*, 9/3 (2009), 102.

mensuplarını Allah'ın bilgisi dâhilinde olan müteşâbihi kurcalamakla itham etmektedir. Ayrıca İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel ve diğer selef âlimlerinin Kur'an'da mâna yönünden anlaşılmaz hiçbir âyetin bulunmadığını ifade ettiklerini, onların sadece Cehmiyye'ye ait te'villeri yasak sayıp reddettiklerini belirtmektedir.⁵⁹ Bu durum ise hem onun hem de Selef âlimlerinin te'vil karşıtlığının "mutlak" olmadığını sadece zındıklıkla itham edilen Cehmiyye-Mu'tezile gibi kendileri dışında kalan mezheplerin yapmış oldukları te'villere karşı olduklarını göstermektedir.

Aynı şekilde İbn Fûrek (ö. 406/1015) ve el-Kasrî (ö. 608-1211/1212) gibi âlimler de onların ta'tile götürmeyen, teşbihi anımsatmayan, tevhid ve tenzih ilkelerine dikkat edilerek yapılacak te'vile karşı olmadıklarını ifade etmişlerdir.⁶⁰ Bu iki âlimin yapmış olduğu bu yorumdan hareketle ve daha önce Şâfiî'nin müteşâbihlerin te'vili ile ilgili söylediklerine bakılacak olursa belirtilen şartları taşıması halinde yapılacak te'vile Selefiyye'nin karşı olmadığını söyleyebiliriz. Bu da onların te'vil karşıtlığının mutlak anlamda olmadığını açıkça göstermektedir.

Selefiyye'nin te'vile tamamen karşı olmadığı, bu gruba mensup kabul edilen âlimlerin de zaman zaman te'vil yaptıklarını ifade ettikten sonra bu görüşümüze delil olması açısından esas olarak inceleyeceğimiz İbn Akîl'in haberî sıfatlarla ilgili görüşlerine geçebiliriz.

2. İbn Akîl'in Haberî Sıfatlara Yaklaşımı

Hicri IV ve V. asırla birlikte Selefiyye içerisinde kelâm yöntemini kısmen benimseyip haberî sıfatları te'vil eden bir akım ortaya çıkmıştır. Özellikle Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) ile başladığı söylenen bu akım İbn Akîl ile devam ettirilmiş, İbnü'l-Cevzî'yle birlikte belirgin hale gelmiştir.

Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ Selef metodunu nazar ve istidlâle dayanan kelâm yöntemiyle uzlaştırmış ve Selef içerisinde bazı kelâm terimlerini ilk defa kullanmaya başlayan kişi olmuştur. Ayrıca cedel ilmiyle de meşgul olmuş ve Mu'tezile'nin usûl-i hamsesini Selef görüşüne göre yeniden yorumlamıştır.

Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın öğrencisi olan İbn Akîl de hocasının görüşlerinden çokça etkilenmiş ve mensup olduğu ifade edilen Selefi/Hanbeli mezhebinin hilafına birçok görüş ileri sürmüştür. İbn Akîl naslarda yer alan mü-

59 İbn Teymiyye, *Mecmuû Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, 13/ 295.; Öztürk, "Selefilik ve Te'vil Üzerine", 98.

60 Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nisâbûrî, *Müşkilü'l-hadîs ve Beyânüh*, thk. Musa Muhammed Ali (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1985), 4,5,44.; Ebû Muhammed Abdülcelîl b. Mûsâ b. Abdilcelîl el-Ensârî el-Endelüsî el-Kasrî, *Şerhu Müşkilü'l-hadis ev Tenbîhü'l-efhâm fî müşkili hadisi aleyhisselam*, thk. Muhammed Fethi en-Nadi (Mansure: Dâru'l-Kelime, 2011), 24.; Bodur, *Müteşâbih Hadislerin Yorumu*, 117.

teşâbih ifadeleri aklın ışığında anlamaya çalışmış ve zaman zaman haberî sıfatları te'vil etmiştir. İbn Akîl'in haberî sıfatlarla ilgili yapmış olduğu te'vil örneklerine geçmeden önce onun akıl-nakil, muhkem-müteşâbih ve te'ville ilgili görüşlerinin verilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.1. İbn Akîl'de Akıl-Nakil, Muhkem-Müteşâbih

İbn Akîl insanlar tarafından bilinmeleri bakımından dini hükümleri nakil olmaksızın sadece akıl yürütme yoluyla bilinebilenler, sadece nakil yoluyla bilinebilenler ve hem akıl hem de nakil yoluyla bilinebilenler şeklinde üç kısma ayırmaktadır.⁶¹ Tevhid ve nübüvvet konularının ispatında sadece akli yetkili gören İbn Akîl mütekellimlerin metodu olan nazar ve istidlâle başvurmayı da her mükellef için vacip kabul ettiği belirtilmektedir. Nitekim İbn Teymiyye de bu konudaki düşüncelerinden dolayı İbn Akîl'i Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) ve Kelvezânî (ö. 510/1116) ile birlikte Allah'ın varlığı bilgisine ulaşma hususunda nazar ve istidlâli yeterli gören Mu'tezile mezhebiyle aynı safta değerlendirmektedir.⁶²

Akla çok fazla önem veren birisi olmakla birlikte İbn Akîl onu dinde tek otorite olarak da kabul etmemektedir.⁶³ O akıl ve vahyin aynı kaynaktan geldiğini ifade etmekte ve bu ikisi arasında uyumun bulunduğunu, başka bir ifade ile vahye ait bilgi alanında akla ters düşecek herhangi bir şeyin bulunmadığını belirtmektedir. Akıl ve vahyi Allah'ın insana bahşettiği bir lütuf olarak gören ve her ikisinin birlikte kullanılması gerektiğini savunan İbn Akîl, insanın her ikisini de kullanarak doğruya ulaşabileceğini, ikisinden birini reddetmenin insanı yanlışla sürükleyeceğini savunmaktadır.⁶⁴

İbn Akîl muhkem ve müteşâbihi ise usûl ve fûrû açısından ayrı ayrı ele almaktadır. Muhkemi "tek başına anlaşılabilen, anlaşılması için başka bir şeye ihtiyaç duymayan, lafzından hükmü zahir olduğu için mânasında ve hükmünde ümmetin ittifak ettiği şeyler" şeklinde tanımlayan İbn Akîl müteşâbihi ise tek başına anlaşılmayan, anlaşılması için başkasına ihtiyaç duyan, maksadı gizli ve mânası benzer olduğu için üzerinde ihtilaf meydana gelen şeyler şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁵

61 Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1999), 1/ 64.

62 İbn Teymiyye, *Mecmu'atu'r-Resaili'l-Kübra*, (Kahire: Matbaatü'l-Amireti's-Şerkiyye, 1905), 2/ 331.

63 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 1/ 82,203.; İbn Akîl, *Kitabu'l-Fünûn*, (Beyrut: Dâru'l-Meş-rik, 1970), 2/ 510-511.

64 İbn Akîl'in akıl-nakil ilişkisine dair daha geniş bilgi için bakınız: Hatice Kübra İmamoğlu-gil, *Ebü'l-Vefa İbn Akîl'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 52-70.

65 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 4/ 5.

Muhkeme *لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ* "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur"⁶⁶ âyetini örnek olarak getiren İbn Akîl bu âyetin sarîh bir nas olduğu için teşbihi ortadan kaldırdığını ve naslarda geçen "elim", "gözüm" gibi ifadelerin de gerçek anlamda organ olmasının nefyedildiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde *قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ* "De ki: O Allah tektir."⁶⁷ âyetinin muhkem âyetlerden olduğunu ve Allah'ın benzerinin ve ortağının olmasını ortadan kaldırdığını savunmaktadır.

Müteşâbihlere ise *وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي* "Ona ruhumdan üflediğim zaman"⁶⁸, *لِإِنِّي خَلَقْتُ بِيَدَيَّ* "Ellerimle yarattığıma"⁶⁹, *وَلِتُضْمَعَ عَلَى عَيْنِي* "Gözetimimizde yetiştirilmesi için"⁷⁰, *ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ* "Sonra arşa istivâ etti"⁷¹ gibi âyetleri örnek olarak getiren İbn Akîl, bu âyetlerin zahirlerinin teşbih ifade ettiğini ve Allah'ın sonradan yaratılmış varlıklarda olduğu gibi organlarının bulunduğu fikrini vehmettiğini belirtmektedir. Muhkem ve müteşâbih âyetlerle ilgili bu açıklamalardan sonra İbn Akîl müteşâbihlerin anlaşılması hususunda ihtilafın ortaya çıktığını, bir grubun bunların tefsiri/yorumu hakkında sükût ettiğini, kimisinin bu nasları te'vil ettiğini, bazılarının da zâhiri üzere hamledilmesi gerektiğini savunduğunu ve teşbihe düştüğünü ifade etmektedir.⁷²

İbn Akîl müteşâbih âyetlerin üzerinde ittifak edilen muhkem âyetlere ircâ edilmesini usûl açısından gerekli görmektedir.⁷³ Bu konuda Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetini de zikreden İbn Akîl "أُمُّ الْكِتَابِ" ifadesinde geçen bir şeyin anası ile o şeyin aslının kastedildiğini, muhkemlerin de asıl olarak isimlendirildiğini; müteşâbihlerin fer' konumunda bulunduğunu söylemektedir. Nasıl ki fer' konumunda bulunan çocuk babaya, meyve ağaca ircâ ediliyorsa yine aynı şekilde fer' konumunda bulunan ve üzerinde ihtilaf olan müteşâbihlerin de hükmü hakkında ittifak edilen, asıl olan muhkeme ircâ edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Ayrıca İbn Akîl, teşbih ifade eden müteşâbihlerin muhkemlere ircâ edilmesi suretiyle âyetlerdeki teşbih ortadan kalktıktan sonra yine bu ifadelerle ilgili bir tereddüt olması halinde âlimlere göre bu konuda iki mezhebin görüşünün doğru olduğunu ve bunlardan herhangi birine yönelmekte bir sakıncanın olmadığını belirtmektedir. Bu görüşlerden birincisi teşbih inancına düşmeyen aynı zamanda bu ifadeleri te'vil de etmeyen Selefiyye'nin yolu diyebileceğimiz görüş, diğeri ise "O'nun işitmesi ve görmesinden maksat işiti-

66 eş-Şûrâ 42/11

67 el-İhlas 112/1

68 el-Hicr 15/29

69 es-Sâd 38/75

70 Tâhâ 20/39

71 Yunus 10/3

72 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 4/ 5. Teşbihi ve müteşâbihliği ortadan kaldıran diğer muhkem âyetler için bakınız: İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 4/ 6-7.

73 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 4/ 8.

lenleri ve görülenleri idrak etmesidir” şeklinde haberî sıfatları te’vil edenlerin benimsemiş olduğu yoldur.⁷⁴ İbn Akîl’in bu ifadelerinden hareketle onun tefvîz ve te’vil metodundan her ikisini de doğru kabul ettiği ve bunlardan birine yönelmekte herhangi bir sakınca görmediği söylenebilir.

Nitekim o, müteşâbih naslarla ilgili tutulacak şu iki yolun doğru ve mükâfat kazandıracığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, aklî delil ve kitabın nasları teşbihi gerektirdiği halde Allah Teâlâ’dan teşbihi nefyedenlerin ve Allah’ın bilgisini kendisine has kıldığı müteşâbihlere olduğu gibi iman edip teslim olanların yoludur. Bu konuda tutulabilecek ikinci yolu ise bu nasları hükme uygun şekilde, muhkeme döndürerek te’vil edenlerin benimsemiş oldukları metot⁷⁵ şeklinde açıklayan İbn Akîl, müteşâbih ifadelerle te’vil ve tefsir yapılmadan bilâ keyf inanılmasını da akli izahlar çerçevesinde te’villerinin yapılmasını da makul karşılamakta ve doğru bulmaktadır.

İbn Akîl’in hem tefvîz hem de te’vili doğru kabul edip savunması bazı âlimler tarafından çelişkili bulunup eleştirilmiştir. Nitekim İbn Teymiyye İbn Akîl’in *el-İntisâr li Ashâbil-Hadîs* adlı eserinde Selefiyye’nin haberî sıfatlar konusundaki görüşünü savunduğunu, te’vili reddedip bu sıfatları olduğu gibi kabul ettiğini, hatta bu sıfatlarla ilgili yapılan te’villeri haram saydığını ifade etmiştir. Ona göre İbn Akîl *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh* kitabında ise te’vilin zorunluluğunu savunmuş *Zemmu’t-Teşbih ve İsbâtu’t-Tenzih* adlı eserinde ise Mu’tezileye uyararak haberî sıfatları te’vil etmiştir.⁷⁶ Ayrıca onun bu şekilde bir tavrı benimsemesinin nedeni olarak çıkarılan ölüm kararının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim İbn Akîl ölüm korkusundan dolayı beş yıl boyunca gizlenmek zorunda kalmış sonrasında Ebû Ca’fer Camii’ne gelerek kalabalık cemaatin huzurunda önceki görüşlerinden tövbe ettiğini açıklayarak öldürülmekten kurtulmuştur. Üzerindeki bu baskı dikkate alındığında onun tövbesinin samimiyeti ve görüşlerini gizleyip gizlemediği konusu pek açık değildir. Onun yaptığı tövbeden sonra Mu’tezile’ye reddiyeler yazdığı ifade edildiği gibi aynı şekilde i’tizâlî görüşlerinden dönmediği ve ölünceye kadar bu düşünceleri muhafaza ettiği de belirtilmiştir.⁷⁷

Âl-i İmrân 7. âyette müteşâbihlerin peşine düşenlerin kınanması ve te’vil yapmanın yasaklanması hususunu da ele alan İbn Akîl âyette kalplerinde eğrilik bulunan kişilerin ya da başka bir ifadeyle sahibinin “zeyğ” ile isimlendirilmesine neden olan te’vilin; ihtilaf ve tenakuzu gerektirecek bir şeye ham-

74 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 4/ 13.

75 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 4/ 13.

76 İbn Teymiyye, *Mecmuû Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, 5/ 397.; İbn Teymiyye, *Der’ü Te’aruzi’l-Akl ve’n-Nakl*, thk. Muhammed Reşad Salim, (Suud: Camiatu el-İmam Muahammed b. Suud el-İslamiyye 1991), 9/ 160.

77 Ebü’l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü’z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Abdulkadir Arnaut, (Dimeşk-Beyrut: Dâr-u İbn Kesir 1986), 6/ 60.

letmek şeklinde ya da âyetin birinci kısmını nakzitmeye yönelik bir teşbih çeşidinden muhkem âyetleri nefyetimeye götürecektir bir te'vil faaliyeti olduğunu belirtmektedir. Ona göre böyle bir te'vil faaliyeti, kişinin zaiğ “زائع” yani kalbinde eğrilik bulunan kişi olarak isimlendirilmesine neden olmaktadır.⁷⁸ Buradan hareketle onun muhkemi nefyetimeyecek aynı zamanda ihtilafa ve çelişkiye neden olmayacak te'vil faaliyetini “zeyğ” kapsamında değerlendirmedini ve yapılacak te'vili uygun gördüğünü söyleyebiliriz.

Zehebî te'vil konusunda İbn Akîl'in Mu'tezile'den etkilendiğini hatta ashabının onu engellemek istemelerine rağmen onun derslere devam ettiğine dair şunları söylemektedir: “Onlar (Ashâbı) kendisini Mu'tezile'nin meclislerine gitmekten nehyediyorken o, bunda ısrar ediyordu. Sonunda onların tuzaklarına düştü ve nasları te'vil etme cesaretini gösterdi”⁷⁹ diyerek İbn Akîl'in te'vil görüşünü Mu'tezile'den aldığını belirtmektedir. Onun Mu'tezile'den etkilenerek haberî sıfatları aklın ışığında uygun bir şekilde te'vil etme metodu, Müteahhir Selefiyye içinde kendisinden sonra gelen Sadaka b. el-Hüseyn (ö. 573/1177) ve İbnü'l-Cevzi gibi âlimler tarafından sürdürülmüştür. Selefiyye içerisinde bu te'vilci kesimi temsil eden grup te'vile karşı olduğu söylenen diğer grup tarafından Mu'tezile'ye tabi olmakla suçlanmış ve kullandıkları bu metot Selefin yoluna aykırı olduğu için reddedilmiştir.⁸⁰

İbn Akîl'in kelâm yöntemini benimsemesinde ve haberî sıfatlar konusunda te'vil yolunu tutmasında gençlik yıllarında Ebü'l-Hüseyn el-Basrî'nin (ö. 436/1044) görüşlerine uyan İbnü'l-Velîd ve İbnü't-Tebbân gibi Mu'tezili âlimlerden ders alması, Cüveynî ve Gazzâlî gibi kelâm âlimleriyle görüşüp derslerine katılması, eserlerinde kelâmî konulara yer veren âlimlerden Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'ya öğrencilik yapması gibi sebeplerin etkili olduğunu kaydetmek gerekir. Ayrıca o, dünya işlerinde olduğu gibi dini konularda da tefekkür ve istidlâlde bulunmanın farz olduğunu dile getirerek geçmiş âlimlerin görüşlerini taklit etmeyi eleştirmiş,⁸¹ teşbih ve tecsîm ifade eden haber-i vâhidleri aklın ışığında te'vil etmek gerektiğini savunmuştur.⁸²

78 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 4/ 13.

79 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut ve Heyet (y.y., Müessesetü'r-Risale, 1985), 19/ 447.

80 Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mu'tezile Ekolü*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 248.

81 Bu konuda özellikle şu sözü manidardır: “Delile tabi olmak vaciptir, Ahmed b. Hanbel'e değil.” Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Üseymin (Riyad: Mektebetü 'Ubeykan, 2005), 1/ 348.

82 Yusuf Şevki Yavuz, “Ebü'l-Vefâ İbn Akîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Nisan 2020).

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Mu'tezile'nin görüşlerinden etkilenerek naslarda yer alan ve zâhiri üzere alındığında teşbih ifade eden haberî sıfatları te'vil yoluna giden İbn Akîl, Selefiyye içerisinde teşbih hareketini temsil eden İbn Hâmid'e (ö. 403/1012)⁸³ karşı kelâm yönteminden yararlanmış bir âlim olmaktadır.⁸⁴ Müteşâbihlerin muhkeme ircâ edilmesi suretiyle anlaşılması gerektiğini savunan İbn Akîl havastan sayılan âlimlerin de bu sıfatları te'vil etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Her ne kadar onun bu görüşlerinden tövbe edip döndüğü ifade edilse de İbn Akîl'in haberî sıfatlar konusundaki bu düşünceleri kendisinden sonra gelen birçok kişiyi etkilemiş ve Selefiyye içerisinde te'vilci bir grubun oluşmasını sağlamıştır.

İbn Akîl'in akıl-nakil, muhkem-müteşâbih ve te'ville ilgili yukarıda vermiş olduğumuz görüşlerinden sonra, onun haberî sıfatlarla ilgili görüşlerine ve yapmış olduğu te'vil örneklerine geçebiliriz.

2.2. İbn Akîl'de Te'vil Örnekleri

2.2.1. Vech

Vech kelimesi lügatte "yüz, çehre, üslup, yol, rıza, yönelmek, ön, cihet, zat, kıble" gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁵ Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de bazen Allah ismine, bazen Rab ismine, bazen de zamire muzaf olarak kullanılmaktadır.

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Doğu da, Batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz işte Allah'ın vechi oradadır. Şüphesiz Allah lütfu geniş olandır, bilendir."⁸⁶

وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin vechi bâki kalacaktır."⁸⁷

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

"O'nun vechinden başka herşey yok olacaktır."⁸⁸

Zâhiri üzere alındığında Allah'ın mahlûkatın yüzüne benzer bir organının olduğunu vehmettiren bu ifadeler mezhepler tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır.⁸⁹ Muhkem ve müteşâbihlerle ilgili görüşleri açıklanırken de belirtildiği üzere bu iki kavramı usûl ve fûrû açısından ayrı ayrı ele alan İbn Akîl,

83 Tam adı Ebû Abdillâh Hasen b. Hâmid b. Alî el-Verrâk el-Bağdâdî'dir.

84 Yavuz, "Ebü'l-Vefâ İbn Akîl".

85 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, 855-856.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/ 555-556.

86 el-Bakara 2/115

87 er-Rahmân 55/27

88 Kasas 28/88

89 Bu konuda mezheplerin görüşleri için bakınız: Ömer Aydın, "Kur'an'da Geçen Belli Başlı Haberî Sıfatların Te'vili", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2000), 151.

vech gibi haberî sıfatları usûlü'd-din ile alakalı müteşâbihler altında incelemiş ve zâhiri üzere alındığında Allah'ın mahlûkata benzer yüzü olduğunu ifade eden bu sıfatı zaman zaman te'vil etmiştir. Çünkü İbn Akîl'e göre Allah Teâlâ'yı muhdes cisimlerin özelliklerden ve O'na yakışmayan vasıflarından nefyetmek gerektiği ile ilgili aklî ve naklî deliller sabit olmuştur. Buradan hareketle yer alan vech kelimesini "zat" şeklinde te'vil etmiş⁹⁰ ve yapmış olduğu bu te'ville Selefiyye'den farklı bir tutum sergilemiştir.

2.2.2. 'Ayn

Lügatte "insan ve diğer hayvanların görme organı, göz, pınar, kaynak, bir şeyin ve şahsın kendisi, zâtı" gibi anlamlara gelen bu kelime⁹¹ âyetlerde Allah Teâlâ'ya nispet edilmekte ve O'nun için bazen bir gözden bazen de gözlerden bahsedilmektedir.

وَلِئُضْمَعَ عَلَى عَيْنِي

"Gözümün önünde yetiştirilmen için."⁹²

تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءَ لِمَنْ كَانَ كُفْرًا

"Gemi inkâr edilen kişiye bir karşılık olarak gözümüzün önünde yüzüyordu."⁹³

İbn Akîl zâhiri üzere alındığında Allah Teâlâ'nın bir veya birden fazla gözü olduğunu ifade eden bu nassları aklın ışığında Allah'ın şanına yakışır bir şekilde te'vil etmeye çalışmıştır. Mesela وَلِئُضْمَعَ عَلَى عَيْنِي "Gözümün önünde yetiştirilmen için."⁹⁴ âyetinde yer alan "ayn" kelimesini "gözetimimde, korumamda" şeklinde te'vil etmiştir.⁹⁵

2.2.3. Yed

Yed kelimesi lügatte "el, mülk, bereket, yardım, koruma, kudret, ihsan, nimet, saltanat" gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'ya bazen el, bazen iki el, bazen de eller nispet edilmektedir.

يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir."⁹⁶

90 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 1/ 168, 4/ 56.

91 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, 598-599.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/ 301.

92 Tâhâ 20/39

93 el-Kamer 54/14

94 Tâhâ 20/39

95 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 2/ 382, 4/ 56.

96 el-Fetih 48/10

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ

“Yahudiler Allah’ın eli bağıdır dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar. Bilakis O’nun iki eli de açıktır.”⁹⁷

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ

“Görmediler mi ki biz onlar için ellerimizle hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar.”⁹⁸

Naslarda yer alan müteşâbih ifadelerin muhkemlere ircâ edilerek anlaşılması gerektiğini savunan İbn Akîl âyet ve hadislerde yer alan ve zâhiri üzere alındığında Allah’ın bir veya birden çok eli olduğunu vehmettiren bu ifadeleri “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”⁹⁹ gibi muhkemlere döndürdüğümüzde müteşâbihliğin ortadan kalkacağını belirtmektedir. Ayrıca o Allah’a izafe edilen elin organ mânasında olmadığını ifade etmekte ve “Dedi ki: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne alıkoydu?”¹⁰⁰ âyetinde geçen “iki elimle yarattığıma” ifadesini “benim yarattığıma” şeklinde yorumlamakta ve buradaki elin bizim anladığımız mânada maddi bir el olmadığını belirtmektedir.¹⁰¹ İbn Akîl’in bu ifadelerinden onun âyette geçen yed kelimesine kudret mânasını verdiğini söyleyebiliriz.

2.2.4. Cenb

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir yerde Allah Teâlâ’ya nispet edilen cenb kelimesi sözlükte “yan, cihet, kenar, taraf, yakın ve uzak” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰² Cenb kelimesi Allah Teâlâ’ya isnat edilerek şöyle kullanılmaktadır:

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَىٰ مَا فَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ

“Kişi Allah’ın yanında işlediğim kusurlardan dolayı vah halime! Gerçekten ben alay edenlerden idim demesin.”¹⁰³

Zâhiri üzere alındığında Allah Teâlâ’nın da sonradan yaratılmış varlıklarda olduğu gibi yan, taraf, ciheti olduğunu vehmettiren bu kelime âlimler ve mezhepler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. İbn Akîl Allah’ın sonradan yaratılmış varlıkların özelliklerinden münezzehe olduğunu ifade etmiş ve âyette yer alan “cenbullah”ı “Allah hakkında” şeklinde te’vil etmiştir.¹⁰⁴ İbn

97 Mâide 5/64

98 Yasin 36/71

99 eş-Şûrâ 42/11

100 es-Sâd 38/75

101 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 4/ 6-7,20,56.

102 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l Kur’ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, 205-206.; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1/ 275.

103 Zümer 39/56

104 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 2/ 381.

Akîl'in âyette geçen cenb kavramını "Allah hakkında" şeklinde te'vil etmesinden onun bu kelimeyi zat veya emir şeklinde anladığını söyleyebiliriz.

2.2.5. Ruh

Ruh kavramının koku anlamına gelen "رُوح" kelimesiyle aynı kökten olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca ruhun nefis için isim olarak kullanıldığı, tam olarak tanımlanamadığı ve ilim erbabı tarafından hakikatinin tam olarak bilinemediği belirtilmiştir.¹⁰⁵ Muhtelif âyetlerde Allah Teâlâ'ya nispetle de kullanılan ve etrafında çokça tartışmaların meydana geldiği ruh Kur'an'da şöyle geçmektedir:

إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقِيَهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ

"Meryemoğlu İsa Mesih Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur."¹⁰⁶

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

"Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin."¹⁰⁷

وَالَّتِي أَحْصَنْتَ فَزَجَّهَا فَتَفَخَّنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا

"İrzını korumuş olan kadını da hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik."¹⁰⁸

Naslarda yer alan bu ifadeler mezhepler tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. Kimileri zâhirî üzere alarak Allah'ın ruhunun bulunduğunu ve bu ruhun insanlara hulul edeceğini savunmuşlardır.¹⁰⁹ İbn Akîl ise Kur'an'da yer alan ve Allah'a izafe edilen her şeyin O'nun sıfatı olmayacağını aynı şekilde ruhun da Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olmadığını savunmuştur. Buna delil olarak da "وَإِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ إِذْ طَهَّرْنَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ" İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: Tavaf edenler, ibadet edenler, rükû ve secde edenler için evimi temiz tutun."¹¹⁰ âyetinde geçen "بَيْتِي" "evim" kelimesini getiren İbn Akîl'e göre nasıl ki bu ifadede Allah'ın evi yani kaldığı yer anlaşılmıyorsa "وَإِسْمَاعِيلَ إِذْ طَهَّرْنَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ" "Ona ruhumdan üfledim."¹¹¹ ifadesinden de O'nun ruhunun olduğunun anlaşılamayacağını belirtmiştir.¹¹²

105 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/ 369.; Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Farûkî, *Keşşâfü Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dehruç (Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirun, 1996), 1/ 875.

106 en-Nisâ 4/171

107 es-Sâd 38/72

108 el-Enbiyâ 21/91

109 Şehristanî, *el-Milel ne'n-Nihal*, thk. Ahmed Fehmi Muhammed, 1/ 99.

110 el-Bakara 2/125

111 es-Sâd 38/72

112 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 2/ 382.

Ayrıca İbn Akîl “O’ndan bir ruhtur.”¹¹³ âyetinde geçen ruh kelimesini Allah’ın hâkimiyeti, emri altında bulunan ruh olarak te’vil etmiş,¹¹⁴ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي “Ona ruhumdan üfledim.”¹¹⁵ âyetini ise “mülküm altında bulunan ruhun yerleştirilmesi işini üstlendim” şeklinde te’vil etmiştir.¹¹⁶ Ayrıca o Allah Teâlâ’nın ruhu kendisine izafe etmesinin onurlandırma, şereflendirme anlamında olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷

2.2.6. Eza

Sözlükte “dünyevi veya uhrevi olsun canlının bedenine, nefesine ve tabiatına isabet eden zararlı şey” mânasına gelen bu kelime¹¹⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir âyette Allah Teâlâ’ya nispetle kullanılmaktadır.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ

“Allah’a eziyet edenler...”¹¹⁹

İbn Akîl bu âyeti zâhiri üzere almanın müstahîl/imkânsız olduğunu ve bu yüzden te’vil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre mahlûkattan hiç kimsenin Allah’a eziyet etmesi mümkün değildir. Bundan dolayı âyetten maksadın “Allah’ın peygamberine ve velilerine eziyet edenler” anlamında olduğunu söylemiştir.¹²⁰

Ayrıca ruh konusunda görüşlerini açıklarken de değindiğimiz üzere İbn Akîl, Allah’a nispet edilen her şeyin O’nun sıfatı olmadığını yukarıdaki âyette Allah’a nispet edilen ezanın da aynı şekilde onun sıfatı olmadığını, bu gibi Allah’a izafe edilen ifadelerin O’nun şanına yakışır bir şekilde te’vil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Mesela o, إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ “Şüphesiz Meryemoğlu İsa Mesih Allah’ın peygamberi ve kelimesidir.”¹²¹ âyetinde geçen “kelimesidir” ifadesini “Allah’ın kelimesi ile olan” yani “کن” emriyle yaratılan şekilde te’vil etmiştir.¹²² Yine مَنْ ذَا الَّذِي يقرضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا “Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse...”¹²³ âyetinde geçen “Allah’a borç verecek” kısmını “Allah’ın fakir kullarına” olarak te’vil etmiş¹²⁴ ve naslarda bu şekilde Allah’a

113 en-Nisâ 4/171

114 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 2/ 382.

115 es-Sâd 38/72

116 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 4/ 56.

117 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 1/ 265. Ruhun Allah’ın sıfatı olmadığı ve zâhirî üzere olarak bunu Allah’a izafe etmenin mümkün olmadığı ile ilgili ayrıca bakınız: İbn Akil, *Kitabu’l-Fünun*, 2/ 607.

118 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l Kur’ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, 71.

119 el-Ahzâb 33/57

120 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 2/ 381, 5/ 475.

121 en-Nisâ 4/171

122 İbn Akil, *Kitabu’l-Fünun*, 2/ 609.

123 el-Bakara 2/245

124 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli’l-Fıkh*, 2/ 381.

izafe edilen diğer âyetleri de akla uygun bir şekilde te'vil edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹²⁵

Ayrıca İbn Akîl, "Allah'ın onlara gazab ettiği"¹²⁶ *اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ*, "Allah onlarla alay eder"¹²⁷ *وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ*, "Kıyamet günü yeryüzü tamamıyla O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür"¹²⁸ *فَحَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُعْيَاناً وَكُفْرًا*, "Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk."¹²⁹ *فَلَمَّا أَسْفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَعْرَفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ*, "Onlar bizi öfkelerince biz de onlardan öç aldık, hepsini suda boğduk."¹³⁰ gibi âyetleri de usûlü'd-dînle alakalı müteşâbihler olarak kabul etmiştir.¹³¹

İbn Akîl sadece âyetleri te'vil etmekle kalmamış aynı şekilde bazı hadisleri de te'vil etmiştir. Mesela *الريح نفس الرحمان* "Rüzgâr Rahman'ın nefesidir"¹³² hadisini nefesin sıkıntıları rahatlatma, cisimlerin veya canlıların içlerini ferahlatması gibi rüzgârın da bunu yapması şeklinde te'vil etmiştir. Yine *اللهم اشدد وطأتك على مضر* "Allah'ım Mudar kabilesi üzerindeki baskını şiddetlendir"¹³³ hadisi de İbn Akîl'in te'vil ettikleri arasındadır. Hadiste geçen "وطأة" kelime anlamı olarak baskı, şiddet, ayakla basış anlamına gelmekte ve zâhiri üzere alındığında Allah'ın ayak organına sahip olduğunu vehmettirmektedir. İbn Akîl buradaki "وطأة" kelimesiyle kastedilenin ayak organıyla yapılan bir baskı olmadığını ve azap anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹³⁴

İbn Akîl'in usûlü'd-dînle alakalı kabul ettiği müteşâbih âyetlerin bir kısmını te'vil edip bir kısmını ise te'vil etmeden olduğu gibi bırakması onun her iki yöntemi de doğru ve mükâfat kazandırıcı olarak görmesine bağlanabilir. Aynı şekilde onun gibi akla çok fazla önem veren birinin yaptığı te'villerin bu kadarla kalmasının hakkında çıkarılan ölüm kararından sonra bazı görüşle-

125 İbn Akîl'in nasslarda yer alan ve Allah'a izafe edilen âyetlerle ilgili te'viller için bakınız: İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 2/ 381-382, 4/ 474-475; İbn Akil, *Kitabu'l-Fünun*, 2/ 609-610.

126 el-Mücâdele 58/14

127 el-Bakara 2/15

128 ez-Zümer 39/67

129 el-Kehf 18/80

130 ez-Zuhruf 43/55

131 İbn Akîl'in usûlü'd-dinle alakalı müteşâbihler arasında değerlendirdiği diğer âyetler için bakınız: İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 1/ 167-168-169, 2/ 379, 5/ 6.

132 Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Subhi es-Sâmerrâî- Mahmud Halil es-Saîdî (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1988), 98; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Me'tâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*, thk. Sa'd b. Nasır b. Abdulaziz eş-Şisri (Riyad: Dârul-Asıma-Dârul-Geys, 1988), 14/ 39.

133 Buhârî, *el-Cami'u's-Sahîh*, thk. Heyet, "Edeb", 110.; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Heyet, "Mesacid", 675.; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki (y.y., Dârü İhyai Kutubi'l-Arabiyye, t.y.), "İkametü's-Salavât", 145.; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde (Haleb: Mektebetu Matbuatu'l-İslamiyye, 1986), "Tatbik", 28.

134 İbn Akîl, *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*, 5/ 477.

rini değiştirmek, bazılarını da gizlemek zorunda kalmasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca *Kitabü'l-Fünun* gibi hacimli eserinin tamamı ve özellikle de İbn Teymiyye'nin de ifade ettiği üzere açıkça te'vil yaptığı *Zemmu't-Teşbih ve İsbâtu't-Tenzih* gibi eserlerinin günümüze ulaşmamış olması da onun haberî sıfatlarla ilgili yapmış olduğu te'villeri tam olarak öğrenmemize engel teşkil ettiği de söylenebilir.

İbn Akîl gerek âyetlerde ve gerekse hadislerde yer alan Allah'ın sıfatları ile alakalı müteşâbih ifadeleri usûlle ilgili müteşâbihler altında incelemiştir. O, zâhiri üzere alındığında teşbih ifade eden ve hakkında ihtilaf edilen müteşâbih nasların üzerinde ittifak edilen muhkemlere döndürülmek suretiyle te'vil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Mensup bulunduğu Selefiyye'den farklı bir anlayışa sahip olan İbn Akîl kendi eserlerinde de bu gibi nasları aklın ışığında te'vil etmeye çalışmıştır. Bu yönüyle o hem te'vil hem de diğer konulardaki görüşleriyle kendisinden sonra gelen birçok kişiyi de etkilemiştir.

Sonuç

İnsanın bir varlığı tanıyabilmesi için onun bazı özelliklerini, vasıflarını, durumlarını bilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Allah Teâlâ, indirmiş olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de insanların kendisini tanıyabilmesi için birtakım vasıflar zikretmektedir. Sözü edilen vasıflar zikredilirken de insanların anlayabileceği dil kullanılmakta, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta bir yöntem izlenmekte ve teşbih, mecaz gibi dil unsurlarından yararlanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde Allah Teâlâ'yı tanıtmak için zikredilen ve zâhirî üzere alındığında Allah'ın sonradan yaratılmış varlıklara benzerliğini ifade eden haberî sıfatların anlaşılması ve te'vil edilmesi hususunda kelâm ekolleri arasında çeşitli ihtilaflar görülmektedir. Müşebbihe ve Mücessime mezhebine mensup kişiler bu sıfatları te'vil etmeden zâhirî üzere alarak Allah Teâlâ'nın yaratılmış varlıkların organlarına benzer organlara ve vasıflara sahip olduğunu savunmuştur. Onlar Kur'an'ın sahip olduğu edebi üslûp ve belâğatı göz ardı etmişler, kelimelerin mecazî anlamlarını dikkate almayarak lûgat mânalarına odaklanmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın hiçbir şeye benzemediği, O'nun sonradan yaratılmış olanların özelliklerinden münezzehe olduğu açıkça belirtilmesine rağmen bu fırkalara mensup kişiler adı geçen nasları göz ardı etmişler ve inancın özünü teşkil eden tevhid ilkesine zarar vermişlerdir.

Başka bir grup ise mezkûr nasları zâhirî üzere almanın mümkün olmadığını, bu şekildeki bir anlayışın Allah'ın yaratılmış varlıkların özelliklerine sahip olduğunu kabul etmek anlamına geldiğini, bunun ise tevhid anlayışına

halel getireceğini belirterek bu nasların aklın ışığında te'vil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Haberî sıfatların anlaşılması ve te'vili ile ilgili ortaya atılan üçüncü bir görüş ise özellikle Selefiyye tarafından benimsendiği söylenen tefvîz yoludur. Bu gruba mensup âlimlerin âyet ve hadislerde yer alan haberî sıfatların teşbihe düşmeden aynı zamanda herhangi bir tefsir ve te'vil de yapmadan olduğu gibi kabul (tevakkuf) edilmesi, bu sıfatlar hakkında “nasıl” ve “niçin” gibi soruların sorulmaması (bilâ keyf) gerektiğini, mahiyet ve keyfiyetlerini Allah'a havale (tefvîz) etmek gerektiğini savunduklarını ifade etmek gerekir. Hatta bu gruba mensup kişilerin tevakkuf konusunda icma ettikleri anlaşılmaktadır.

Her ne kadar birçok müellif tarafından Selefiyye'nin haberî sıfatların te'vil edilmesine tamamen karşı olduğu şeklinde bir görüş ileri sürülse de bu doğruyu yansıtmamaktadır. Nitekim bizzat bu gruba mensup kabul edilen kişilerin eserleri ve görüşleri incelendiğinde onların kısmen de olsa haberî sıfatları tevil ettikleri görülmektedir. Mesela bu grubun öncü isimlerinden sayılan ve te'vil karşıtlığıyla bilinen Ahmed b. Hanbel'in, yazmış olduğu *er-Red ale'l Cehmiyye ve'z-Zenâdika* adlı eserinde haberî sıfatları te'vil ettiği görülmektedir. Haberî sıfatların tafsilî olarak te'vilinin sadece onunla sınırlı kalmadığı aynı şekilde bu gruba mensup olduğu söylenen birçok kişi tarafından da te'vil yapıldığı görmezden gelinemez.

“Selefiyye içerisinde haberî sıfatları tafsilî te'vil yapanların bulunması” onların aslında te'vile tamamen karşı olmadığını sadece Cehmiyye-Mu'tezile gibi batıl kabul ettikleri mezhep mensupları tarafından yapılan te'villere karşı oldukları şeklinde bir yorumda bulunmak mümkündür. Zira Selefiyye dışındaki kişilerin yapmış oldukları te'villere karşı oldukları bizzat bu mezhebe mensup kişiler tarafından da ifade edilmektedir.

Selefiyye içinde te'vile tamamen karşı olmamakla birlikte kelâm metodunu kısmen benimseyip haberî sıfatların te'vilini yapan ılımlı bir akım da gelişmiştir. Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ile başlayan bu hareket İbn Akîl ile devam ettirilmiştir. Makalede elde edilen sonuçlar arasında en önemli hususun İbn Akîl'in akla fazlasıyla önem verdiği, haberî sıfatların aklın ışığında te'vil edilmesi gerektiğini savunduğu ve sahip olduğu düşünceleriyle Selefi/Hanbelilerden ayrıldığı açık bir şekilde görülmektedir.

Muhkem ve müteşâbihleri usûlü'd-din ve usûlü'l-fıkh ile alakalı olmak üzere iki kısma ayıran İbn Akîl, müteşâbihi “tek başına anlaşılmayan, anlaşılması için başkasına ihtiyaç duyan, maksadı gizli ve mânası benzer olduğu için üzerinde ihtilaf meydana gelen şeyler” olarak tanımlamaktadır. Allah'ın

sıfatlarıyla ilgili âyet ve hadisleri Usûlü'd-dinle alakalı müteşâbihler altında inceleyen İbn Akîl, üzerinde ihtilaf edilen ve zâhiri üzere alındığında teşbih ifade eden müteşâbih nasların, üzerinde ittifak edilmiş olan muhkem naslara döndürülmek suretiyle aklın ışığında te'vil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kendi eserlerinde de birçok âyet ve hadisi te'vil eden İbn Akîl bu konulardaki görüşlerinden dolayı Mu'tezili olmakla da itham edilmiştir. İbn Akîl birçok konuda mensup olduğu kabul edilen Selefiyye'den farklı görüşe sahip olup, yazdığı eserlerle ve düşünceleriyle de kendisinden sonra gelen birçok kişiyi etkileyen önemli bir şahıs olmuştur.

Kaynakça

- Abdulhamid, İrfan. *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Heyet. Mağrib: Vuzarat Umumu'l-Evkaf ve Şuunu'l-İslamiyye, 1307.
- Aydın, Ömer. "Haberî Sıfatları Anlama Yolları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999), 133-158.
- Aydın, Ömer. "Kur'an'da Geçen Belli Başlı Haberî Sıfatların Te'vili". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2000), 143-177.
- Bağdâdî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-. *Tabakâtü'l-Hanâbile*. thk. Muhammed Hamid el-Faki. Beyrut: Daru'l-Marife, t.y.
- Bakkaloğlu, Abdussamet. "Tefvîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tefviz--fikh>.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'el. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Mektebetü'l-İslami, 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî el-. *el-Esmâ ve's-Sifât*. thk. Abdullah b. Muhammed ed-Haşidi. Cidde: Mektebetü's-Sevadi, 1993.
- Bilgin, Mustafa. *Tefsirde Mu'tezile Ekolü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Bodur, Osman. *Müteşâbih Hadislerin Yorumu*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cufi el-. *el-Cami'u's-Sahîh*. thk. Heyet. Dimeşk: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2015.
- Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cufi. *Halku ef'âli'l-İbâd*. thk. Abdurrahman Umeyre. Riyad: Daru'l-Mearif es-Suudiyye, t.y.
- el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan. *es-Selefiyye Merheletün Zemeniyyetün Mübareketün La Mezhebün İslamiyyun*. Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1998.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. *el-Alim ve'l-Müteallim*. thk. Muhammed Zahid el-Kevseri. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2001.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid. "Tarihte ve Günümüzde Kur'an Te'vili Sorunsalı", çev: Ömer Özsoy, *İslâmi Araştırmalar*, IX, sayı:1-2-3-4, Ankara, 1996, s. 24-44.
- Erdem, Sabri. "Haberî Sıfatlar ve Anlambilim". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5/15 (2003), 109-120.
- Erkol, Ahmet. "Nassın Anlaşılmasında Te'vil ve Müteşâbih Sorunu". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2006), 196-226.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-İlcâmü'l-avâm 'an 'ilmi'l-keîm*. İstanbul: Sıraç Yayınevi, 2017.
- İsfehânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-. *er-Red ale'l-Cehmiyye*. Medine: Mektebet'ul-Ğuraba el-Eseriyye, 1994.
- İbn Akîl, Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed. *el-Vâdih fi Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1999.
- İbn Akîl, Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed. *Kitabu'l-Fünûn*. thk: Ali Dehruç, Beyrut: Daru'l-Meşrik, 1970.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. Dar-u Hicr, 1409.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Saydü'l-Hâtır*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2004.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nîsâbü'rî. *Müşkilü'l-hadîs ve Beyânüh*. thk. Musa Muhammed Ali. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1985.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buharî*. thk. Abdulaziz b. Abdullah İbn Baz. Kahire: Dar-ı Kutubi'l-Selefiyye, t.y.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. el-Meţâlibü'l-'âliye bi-zevâ'idü'l-mesânîdi's-semâniye, thk. Sa'd b. Nasır b. Abdulaziz eş-Şisri. Riyad, Darul-Asıma-Darul-Ğeys, 1998.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. Kahire: Mektebetü'l-Hanici, t.y.
- İbnü'l-İmâd. Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. thk. Abdulkadir Arnaut. Beyrut: Dar-u İbn Kesir, 1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureyşî el-Busrâvî ed-Dimeşkî eş-Şafiî. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selame. Riyad: Dar-u Tibe, 1999.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensari er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dar-u Sadr, 2010.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân. *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*. thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Üseymin. Riyad: Mektebetü 'Ubeykan, 2005.
- İbn Teymiye, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. El-Hadır b. Muhammed el-Harrani. *Der'ü Te'aruzi'l-'Akl ve'n-Nakl*. thk. Muhammed Reşad Salim. Suud: Camiatu el-İmam Muahmed b. Suud el-İslamiyye, 1991.
- İbn Teymiye, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. El-Hadır b. Muhammed el-Harrani. *Mecmu'atu'r-Resaili'l-Kübra*. Kahire: Matbaatü'l-Amireti's-Şerkiyye, 1905.
- İbn Teymiye, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. El-Hadır b. Muhammed el-Harrani. *Mecmuû Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Mucemmil Meliki Fehdin li Tabaati'l Mushafi'l Şerif, 1995.
- İmamoğlugil, Hatice Kübra. *Ebü'l-Vefa İbn Akîl'de Akıl-Vahiy İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- İsfahânî, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er- Râgıb el-. *el-Müfredât fi Garîbi'l Kur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-Davudî. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1957.
- el-Kadi, Ahmed b. Abdurrahman b. Osman. *Mezhebu Ehli't-Tefviz fi Nususi's-Sıfat*. Riyad: Daru'l-Asıma, 2003.
- el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2002.
- el-Kasrî, Ebû Muhammed Abdülcelîl b. Mûsâ b. Abdilcelîl el-Ensârî el-Endelüsî. *Şerhu Müşkilü'l-hadis ev Tenbîhü'l-efhâm fi müşkili hadisi aleyhisselam*. thk. Muhammed Fethi en-Nadi. Mansure: Daru'l-Kelime, 2011.
- el-Kazvîni, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Daru İhyai Kutubi'l-Arabiyye, t.y.

- el-Kissî Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Subhi es-Sâmerrâî- Mahmud Halil es-Saîdî. Kahire, Mektebetü's-Sünne, 1988.
- Koca, Ferhat. *İslâm Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüz Motivasyonları*. Ankara: Ankara Okulu, 2016.
- Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *Zemmü't-Te'vil*. thk. Muhammed b. Hamid b. Abdulvehhab. İskenderiyye: Daru'l-Basire, t.y.
- Makdisi, İmam Zeynuddin Mer'i b. Yusuf el-Hanbeli el-. *Ekâvîlu's-Sikât fi Te'vili'l-Esmai ve's-Sıfati ve'l-Ayati'l-Muhkemâti ve'l-Müteşâbihat*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985.
- Mervezî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-. *er-Red ale'l Cehmiyye ve'z-Zenâdika*. thk. Sabri b. Selâme Şahin. Riyad: Darus's Sebat, 2003.
- Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. El-Haccac b. Müslim el-Kuşeyri. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Heyet. Dimeşk: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2015.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdulfettah Ebu Ğudde. Halep: Mektebetu Matbuatu'l-İslamiyye, 1986.
- Oral, Osman. "Kelâmi Düşüncece Haberî Sıfat Problemi". *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/14 (2017), 197-221.
- Öz, Mustafa. "Müfevvida". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Nisan. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mufevvida>.
- Özler, Mevlüt. *İslam Düşüncesinde Tevhid*. İstanbul: Rağbet Yayınları. 2016.
- Özler, Mevlüt. "İlâhî İsim ve Sıfatlar". *Kelam el Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün. 229-271. Ankara: Grafiker, 2015.
- Öztürk, Mustafa. "Selefilik ve Te'vil Üzerine". *Marife Dergisi*, 9/3 (2009), 85-110.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er. *Esâsü't-Takdîs*. thk. Ahmed Hicazi es-Sekâ, Kahire. Mektebetu'l-Külliyatu'l-Ezheriyye, 1986.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er. *Tefsîr-i Kebîr*. çev. Lütfullah Cebeci v.d. Ankara: Akçağ, 1989.
- Şehristanî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-. *el-Milel ne'n-Nihal*. thk. Ahmed Fehmi Muhammed. Beyrut: Dar-u Kutubi'l-İlmiyye, 2013.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amüli et-. *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. Dar-u Hicr, t.y.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. thk. Ali Dehruç. Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirun, 1996.
- Tok, Fatih. "Ebu Hanîfe'nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2012), 92-107.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmine Giriş*. Ankara: Damla, 2014.
- Topaloğlu, Bekir, ve Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İsam Yayınları, 2013.
- Yaşar, Yuşa. "Selefiyye", *Kelam Tarihi*, ed: Ramazan Yıldırım, İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Nisan. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-b-hanbel#3-akaid-konularina-dair-gorusleri>.

- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ebü'l-Vefâ İbn Akîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Nisan. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-akil-ebul-vefa>.
- Yılmaz, Enes. *Selefiyye'nin Te'vil Anlayışı İbn Akîl Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019
- Yurdagür, Metin. *Allah'ın Sıfatları*. İstanbul: Marifet, 1984.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnavut ve Heyet. Müessesetü'r-Risale, 1985.